

LAVOSLAV KORDEŠ IN NJEGOVA TISKARNA V MARIBORU

JANKO GLASER

Otiskarni, ki jo je sredi osemdesetih let ustanovil v Mariboru Lavoslav (Leopold) Kordeš, vemo doslej le malo: znana je njena eksistenca iz Simoničeve Slov. bibliografije, kjer je omenjena v zvezi z Ljudsko knjižnico (str. 217), z Rakuševim Domoznanstvom ormoškega okraja (str. 430) in še z nekaterimi manjšimi tiski (str. 152, 243, 485), popolnoma pa molči o njej Slov. biografski leksikon, dasi Kordeša navaja (I, 516). A čeprav je njegova tiskarna obstajala le malo časa, vendar zasluži, da se seznanimo z njeno usodo vsaj na kratko; kajti bila je, kar se tiče koncesije, naslednica prve slovenske tiskarne v Mariboru, razen tega pa je z njo Maribor prvič prišel do svoje tretje tiskarne. Par besed zasluži naposled tudi delo, ki ga je vršil Kordeš v Mariboru kot založnik.

Ko je Kordeš l. 1883. prišel v Maribor, sta obratovali tu dve tiskarni: v Poštni (sedanji Jurčičevi) ulici Janschitzova, na dvorišču Kartinove hiše v Schmidererjevi (sedanji Stroßmayerjevi) ulici Leonova. Prvo od teh dveh tiskarn je dobil Maribor l. 1795., ko jo je njen ustanovitelj Franc Schütz premestil sem iz Ptuja, ker si je v Mariboru kot sedežu okrožnega urada in takrat edine gimnazije na Spodnjem Štajerskem obetal več in bolj gotovega zaslužka; drugo so l. 1871., torej skoraj točno tričetrt stoletja pozneje, ustanovili Slovenci. Dočim se je prva od navedenih dveh tiskarn ob svoji ustanovitvi opirala na potrebe uradov, je drugo rodila politična in narodnostna diferenciacija, ko so se po obnovi ustavnega življenja v šestdesetih letih Slovenci začeli prebujati in si ustanavljati lastno časopisje. Ta slovenska tiskarna je v prvi dobi svojega obstoja po vrsti doživljala izpremembe. Koncesijo zanjo je dosegel Anton Tomšič že l. 1870., vendar je v resnici bila ustanovljena šele l. 1871., že po Tomšičevi smrti, kot komanditno društvo »Skaza in drugovi«; v jeseni naslednjega leta je večji del inventarja kot »Narodna tiskarna« bil premeščen v Ljubljano, dočim je v Mariboru ostala le podružnica; ta je pozneje prešla v last profesorja Janka Pajka in njegove žene, l. 1879. za kratko časa v last Dragotina Lorenca, naposled pa še isto leto bila na javni dražbi prodana. Kupil jo je za 5123 fl. Janez Leon iz Celovca, ko pa je ta 25. febr. 1883 nenadoma umrl, mu je kot lastnica tiskarne sledila vdova Marija.

V tej tiskarni, ki jo je po Leonovi smrti vodil najprej Dragotin Lorenc, je v začetku avgusta 1883 postal poslovodja Lavoslav Kordeš. Prišel je v Maribor iz Novega mesta, kjer je bil zaposlen poprej pri Janezu Krajcu. »Slovenski gospodar« ga kot odgovornega za Leonovo tiskarno navaja od 9. avg. 1883 do 17. sept.

1885, skoraj ves ta čas (od 11. okt. 1883 do 28. febr. 1884, nato od 10. apr. 1884 do 24. sept. 1885) pa ga najdemo v listu podpisanega tudi kot odgovornega urednika.

Še kot poslovodja Leonove tiskarne je z novim letom 1885 osnoval Kordeš v Mariboru slovensko založniško podjetje po vzorcu Krajčeve Narodne biblioteke: začel je izdajati *Ljudsko knjižnico*, ki je izhajala v snopičih po dvakrat na mesec (vendar z naprej tekočo paginacijo za vsako polletje, tako da obsega letnik dve polovici) in prinašala raznovrstno gradivo poljudnega značaja, večinoma prevode iz nemščine, češčine in francoščine, deloma tudi izvirne prispevke. S prevodi so sodelovali I. Skuhala (I. S. Gombarov), H. Majar, J. Sattler (prevajal iz češčine), L. Gorenjec-Podgoričan, V. Benkovič, J. Leban, najdemo pa med njimi tudi Kordeša samega; par stvari je izšlo kot ponatis iz Vrta, ponatisnjen je bil tudi Malavašičev prevod Zschokkejeve »Zlate vasi«¹ (1885, I, 57—178). Od izvirnih prispevkov zaslužijo omembo v prvi vrsti »Slovenske nar. pravljice in pripovedke«² (1885, II, 1—117), ki jih je zbral Bogomil Krek in med katerimi najdemo zanimivo narodopisno gradivo s Spodnjega Štajerskega. V isto področje spadajo deloma tudi »Kratkočasne pravljice in povesti« Alojzija Vაკaja (1885, II, 649—696), anonimne »Pripovedke v Slatinski okolici« (1886, I, 36—46), nekatere med »Pobožnimi pripovedkami in povestmi« (1885, I, 311, 319, 324, 326), ki jih je zapisal I. S. Gombarov, ter verzificirana legenda »Petrovska Mati božja« (1885, II, 569—613), ki jo je spesnil ljudski pesnik J. Frankolski (Jožef Iskrač). Posebne literarne cene prispevki nimajo ne po vsebini ne po obliki. V predgovoru k prvemu zvezku navaja izdajatelj kot namen svojega podjetja, da hoče nuditi »dragim slovenskim rojakom kaj po ceni pripovednega berila v poduk in kratek čas. Izdajatelj bode predvsem skrbel in gledal na to, da se zлага vsebina posameznih povesti kakor celega podjetja z versko-nravnimi načeli slovenskega priprostega ljudstva, kateremu je v prvej vrsti namenjena, pa tudi, da bode v pravilnej in gladkej slovenščini pisana in tako kolikor mogoče ugajala našemu razumništvu, kateremu jo kaj gorko v podporo priporočamo« (1885, I, 4). Svoje »težavne« in »svete« naloge se po lastnem zatrdilu ni lotil iz »dobičkarije«, vendar ni dvoma, da so pri delu v veliki meri odločali trgovski interesi in je Kordešu pri zbiranju gra-

¹ V Slov. biogr. leksikonu (pri Malavašiču) ta ponatis ni zabeležen.

² Simonič navaja te »Pravljice« kot samostojno izdanje (Slov. bibliografija, 417), kar pa je pomota, ker so izšle kot sestavni del Ljudske knjižnice.

diva šlo v prvi vrsti za to, da z zanimivostjo in upoštevanjem ljudskega okusa pritegne čim širši krog čitateljev in odjemalcev. Vsaj deloma mu je to brez dvoma uspelo in lahko rečemo, da je Ljudska knjižnica bila prvo posvetno čtivo, ki je poleg izdanj Mohorjeve družbe v večjih množinah prodrlo med štajerske Slovence. Po beležkah in inseratih, ki jih je o Ljudski knjižnici prinašal Slov. gospodar v prvi polovici l. 1885., se da sklepati, da se je razvijalo podjetje spočetka ugodno in živahno. Iz inseratov je razvidno, da je posamezen snopič stal 6 kr., s poštnino vred 8 kr., dočim je naročnina znašala za četrt leta 48 kr., za pol leta 90 kr., za celo leto 1 fl. 70 kr. Po zaključku je vsak polletnik, »lično in močno« vezan v platno, stal 1 fl. 20 kr.

Tiskala se je Ljudska knjižnica spočetka v Leonovi tiskarni. Še preden pa je prvi letnik (1885) bil zaključen, se je v tiskarni — in v zvezi s tem tudi v Kordeševem življenju — izvršila važna izprememba.

Katoliško tiskovno društvo v Mariboru, ustanovljeno že l. 1871. in lastnik Slov. gospodarja, se je naposled odločilo, da izvede eno glavnih točk svojega programa: ustanovitev lastne tiskarne. V prošnji za koncesijo, ki jo je vložilo 7. jan. 1885, kot razlog navaja med drugim zanemarjenost Leonove tiskarne, češ, da njen vodja — torej Kordeš — za svoj posel ni sposoben. Na podlagi odklonilnih izjav mariborskega mestnega sveta in okrajnega glavarstva je namestništvo v Gradcu prošnjo sicer zavrnilo, in sicer z motivacijo, da v Mariboru po tretji tiskarni ni potrebe, a notranje ministrstvo na Dunaju (kjer so Slovenci bili takrat vladna stranka) je rekurzu Kat. tiskovnega društva ustreglo in mu z odlokom št. 7525 z dne 11. maja 1885 zaproseno koncesijo podelilo.¹

Ker bi z ustanovitvijo nove tiskarne Leonova vdova bila skoraj vse dotedanje delo izgubila, se je — kljub temu, da se je njen sin Maks učil tiskarstva in bil namenjen za naslednika — odločila, da podjetje proda. Tako je v septembru 1885 inventar Leonove tiskarne kupilo Kat. tiskovno društvo in z njim v Pöschlovi hiši na Koroški cesti št. 5 osnovalo Tiskarno sv. Cirila. Prevzelo je obenem tudi vse dotakratno osebje, izvzemši Maksa Leona, stavca Simoniča in — poslovodjo Lavoslava Kordeša.

Da je Kordeš pod novim lastnikom tiskarne svoje dotakratno mesto izgubil, je poleg nezaupanja v njegovo sposobnost, o katerem smo že slišali, imelo še en tehten razlog: približno istočasno s tiskarno — 3. sept. 1885 — je Leonova vdova prodala tudi svojo trgovino s papirjem in pisarniškiimi potrebščinami, ki jo je imela v Šolski ulici št. 2 (v prostorih sedanje trgovine Jaš & Lesjak v Ulici 10. oktobra) — in to trgovino je kupil Kordeš. Poslovodja, ki bi bil del svojih interesov posvečal lastnemu podjetju, za novo tiskarno seveda ni več prihajal v poštev.

Tako je Kordeš obenem s svojo osamosvojitvijo prišel ob eksistenco, ki mu jo je dotlej nudila služba, in bil prisiljen, da si za to poišče nadomestila. Iskal ga je tam, kjer mu je kot lastniku trgovine s papir-

Osebe Leonove tiskarne v Mariboru l. 1885., preden se je preuredila v tiskarno sv. Cirila

Zadaj: Karol Hojnik, stavec; Jurij Simončič, stavec; Boštjan Ferk, stavec (pozneje več let odgovorni urednik Slov. Gospodarja); Viljem Močnik, stavec; Franc Enzfelder, stavec; Maks Leon, sin lastnice; Leon Anton Brože, faktor (pozneje dolga leta poslovodja tiskarne sv. Cirila in odgovorni urednik raznih v njej tiskanih listov). — Spredaj: Franc Sakoušek, strojnik (več let odgovorni urednik lista Südsteirische Post, † 19. maja 1892); Oton Planinc, vajenec; Edvard Jonas, stavec (pozneje faktor tiskarne sv. Cirila in odgovorni urednik Slov. gospodarja in Našega doma, † 27. decembra 1919.); Lavoslav Kordeš, poslovodja. Vajenec, ki leži na tleh, se po imenu ne da več ugotoviti. — Silko je posnel fotografski atelje F. M. Kohler — J. Leitner v Gosposki ulici št. 38

jem, izdajatelju Ljudske knjižnice in izučenemu tiskarju bilo to najbližje: sklenil je, poskusiti z lastno tiskarno in na ta način svojemu podjetju dati širšo in trdnejšo podlago. Že v pogodbi, s katero je kupil trgovino, je bila predvidena tudi tiskarna, kateri v prid naj Marija Leonova odloži svojo koncesijo.

Tako je 3. okt. 1885 preko mariborskega mestnega sveta vložil Kordeš prošnjo, da se mu dovoli poleg trgovine (v sosednem prostoru, a v istem posloplju) urediti še tiskarno. V utemeljitev navaja, da bi od same trgovine ne mogel živeti, da je med kupljenimi zalogami tudi mnogo tiskarskega papirja, ki je brez tiskarne zanj brez vrednosti, zlasti pa, da bi se s podelitvijo zaprosene koncesije število tiskarskih koncesij v Mariboru nič ne izpremenilo; kajti bil bi to dejansko samo prenos koncesije, ki jo ima doslej Marija Leonova, pa jo namerava odložiti. Mestni svet je prošnjo brez pripombe predložil namestništvu v Gradcu, a jo dobil vrnjeno z naročilom, naj se izjavi, ali je nova tiskarna potrebna. Izjavil se je negativno, češ, da bi se s prenosom Leonove koncesije na Kordeša že obstoječe tri koncesije sicer ne pomnožile, da pa za toliko tiskarn ni dejanske potrebe, ker bi Mariboru popolnoma zadoščala ena tiskarna. Kljub temu je namestništvo v Gradcu 9. dec. 1885, ko je odložitev Leonove koncesije vzelo na znanje, z odlokom št. 23.538 Kordeševi prošnji ugodilo in odglašeno koncesijo podelilo njemu.² Kakor navadno se je tudi v tem slučaju držalo načela, da že podeljenih koncesij ne ukinja.

¹ Dež. vladni arhiv v Gradcu, fasc. 65, 528, 1885.

² Dež. vladni arhiv v Gradcu, pod fasc. 65, 17, 1882 (št. 23.538, 1885).

Tako je torej koncesija, ki jo je za slovensko tiskarno v Mariboru dosegel l. 1870. Anton Tomšič in ki je nato ponovno menjavala svoje lastnike, naposled prišla v roke Lavoslavu Kordešu. Dočim pa je pri vseh prejšnjih izpremembah vsakokratni novi lastnik obenem s koncesijo prevzel tudi tiskarno, se sedaj to ni zgodilo. Tiskarsko opremo je Leonova vdova, kakor smo slišali, prodala Kat. tiskovnemu društvu, koncesijo je odložila in dobil jo je Kordeš. Iz bivše ene tiskarne sta nastali dve: z uporabo Leonove opreme, a na podlagi nove, od ministrstva podeljene koncesije Tiskarna sv. Cirila, na podlagi Leonove koncesije, a z novo opremo tiskarna Lavoslava Kordeša.

Kako je Kordeš tiskarno, ki jo je namestil poleg svoje trgovine v Šolski ulici št. 2, opremil, v podrobnostih ni znano; znano je samo, da si je iz Cannstatta pri Stuttgartu nabavil en veliki tiskalni stroj na ročni pogon z vzvodno konstrukcijo, da je imel razen tega še en mali tiskalni stroj in zaposloval dva stavca.¹ Obratovati je začel z Novim letom 1886; ko je 8. jan. 1886 prošil na magistratu za obrtni list, se je na prošnji že podpisal kot tiskar. Na platnicah 2. letnika svoje Ljudske knjižnice je označen kot »Leonov naslednik« (kar pa je bil v resnici le glede koncesije), o tiskarni pa čitamo na istem mestu (v nekoliko čudni slovenščini), da je »čisto novo ustanovljena«, »vredjena in prevedena z najbolje konstruiranimi strojevi, elegantnimi črkami in okviri«.

Glavno zaposlitev je novi tiskarni nudila *Ljudska knjižnica*, ki jo je Kordeš takoj po ustanovitvi lastne tiskarne začel tiskati sam. Da bi si poleg tega zagotovil še drugo stalno delo, je od Emila Stoercka prevzel nemški humoristično-satirični listič *Marburger Hans-Jörgel. Wünsche- und Beschwerdeblatt für jedermann, Stupf-, Zupf- und Rupforgan für commu-*

¹ Poročilo g. L. A. Brožeta, ki je dal na razpolago tudi objavljeno sliko.

nale und sonstige Angelegenheiten ter ga z letnikom 1886 od Kralika, ki ga je tiskal prej, preselil v svojo tiskarno.² Razen teh periodik je natisnil samo nekaj drobiža: za Turka v Ljubljani ljudski knjižici *Andrej Hofer in Hedvika, banditova nevesta*, za lastno založbo *Spisovnik ljubavnih listov*, za Rakušo, kakor je bilo omenjeno že v uvodu, *Domoznanstvo ormoškega okraja*. A to je obenem tudi že bil — konec. Poročilo, ki ga je 23. sept. 1886 o Rakuševi knjižici objavil Slov. gospodar, govori o Kordešu le še kot o »bivšem« Leonovem nasledniku, glede tiska knjižice pa pravi sledeče: »... škoda, da v njej vse mrgoli tiskovnih pogreškov, ali tega ni kriv g. Rakuša. Kdor njegov rokopis pozna, kako da je ličen in razločen, bo čitajoč to knjižico trdil, da je stavec bil na pol slep. To sicer ni res, ali g. Kordeš mislil je gotovo že na svoj pobeg in je zato prenašlo delal.«

Do tega »pobega« je prišlo v avgustu 1886, ko je Kordeš po sedemmesečnem životarjenju radi denarnih težav tiskarno zaprl in obrat ustavil. Ustavil je obenem tudi Ljudsko knjižnico, ki najbrž že prej ni izhajala več redno, ker je že prvi polletnik 1886 ostal brez zaključka. Tiskarna je kmalu nato na dražbi bila razprodana, večji del nekemu židu v Murski Soboti, Kordeš pa se je preselil v Perg na Gornjem Avstrijskem, kjer je l. 1895. umrl.

S propadom Kordeševe tiskarne je koncesija, podeljena svojčas za prvo slovensko tiskarno v Mariboru, brez nasledstva ugasnila. Ugasnila pa je z njo za dve desetletji tudi pravica do tretje tiskarne v Mariboru, kajti poskusi, da se ta pravica obnovi, so ostali brezuspešni vse do l. 1906., ko je z ustanovitvijo Mostböckove (sedanje Ljudske) tiskarne Maribor svojo tretjo popolno tiskarno naposled vendarle dobil definitivno.

² Marburger Kurzweil-Kalender für das Jahr 1895, 23.

RENEŠANCA, BAROK IN KLASICIZEM V MARIBORSKEM STAVBARSTVU

ARHITEKT DR. ING. ERVIN FABRICI

Nekako v sredi XVI. stoletja se pojavijo na nekaterih stavbah v mariborskem mestu nove tuje oblike in motivi, ki kmalu izpodrinejo duh v srednjem veku vladajoče šilastoločne gotike. Iz juga prodirajoča vedra renesansa osvoji tudi našo domovino, kjer pospeši soseščina humanistične Italije zmagonosni pohod novega sloga proti izživelim gotiki.

Zaradi turških vpadov je nastala v tej dobi živa potreba po obnovitvi mestnih utrd. Sloves italijanske fortifikacijske umetnosti je dosegel tudi naše mesto, ki je pozvalo iz Gradca tamkaj pod vodstvom Del Lalia zaposlene trdnjavske stavbnike. Z njimi je

prišla v Maribor umetnost »zidati v antičnem smislu«. Kmalu so Italijani zidali tudi posvetne zgradbe, gradove, mestne hiše, katerim so dali arhitektonsko zunanost iz svoje domovine. Vendar so se njihova dela udomačila in marsikatera značilnost njihovega renesančnega sloga je postala značilna za našo domačo arhitekturo.

Razločno se vidi italijanski vpliv na najpomembnejšem umetnostnem spomeniku mariborskega mesta, na gradu. Nastal v XV. stoletju (začetek sega v leto 1478.), se je v toku stoletij prilagodeval izpreminjajočim se vplivom časov ter zrasel v veličastno